

1.UNLILARNING CHO‘ZIQLIK DARAJASI: INGLIZ TILIDAGI QISQA VA CHO‘ZIQLIK UNLILARNING MA’NO FARQLASHDAGI ROLI VA O‘ZBEK TILIDA BU HODISANING DEYARLI YO‘QLIGI.

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Filologiya fakulteti 1-bosqich talabasi

Chorshambiyeva Dilfuza Abduvohidovna

E-mail: chorshambiyevadilfuza

@gmail.com

Tel-raqam: +998956424907

Normuminova Nazira Ruzimuratovna

E-mail: naziranormominova@gmail.com

Tel-raqam: +998912382815

Annotatsiya

Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi unliarning cho‘ziqlik darajasini qiyosiy tahlil qiladi. Ingliz tilida qisqa va cho‘ziqlik unli so‘z ma’nosini farqlashda muhim fonologik rol o‘ynasa, o‘zbek tilida bu hodisa deyarli kuzatilmaydi. Tadqiqot ingliz tilidagi unli cho‘ziqligining fonetik va fonologik xususiyatlarini, shuningdek, uning o‘zbek tilida ekvivalentining yo‘qligini o‘rganadi. Natijalar ikki til o‘rtasidagi fonologik farqlarni yoritib, o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun ingliz tilini o‘rganishdagi qiyinchiliklarni tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Unli cho'ziqligi, Fonologiya, Ingliz tili, O'zbek tili, Ma'no farqlash, Qiyosiy tilshunoslik, Fonetik xususiyatlar, Talaffuz.

Abstract

This article presents a comparative analysis of vowel length in English and Uzbek languages. While short and long vowels play a crucial phonological role in

distinguishing word meaning in English, this phenomenon is almost non-existent in Uzbek. The study investigates the phonetic and phonological characteristics of vowel length in English and the lack of its equivalent function in Uzbek. The findings illuminate the phonological differences between the two languages and contribute to understanding the challenges faced by Uzbek speakers in acquiring English pronunciation.

Keywords: Vowel length, Phonology, English language, Uzbek language, Meaning distinction, Comparative linguistics, Phonetic features, Pronunciation

Аннотация

Данная статья представляет сравнительный анализ долготы гласных в английском и узбекском языках. В английском языке краткие и долгие гласные играют важную фонологическую роль в различении значений слов, тогда как в узбекском языке это явление практически отсутствует. Исследование изучает фонетические и фонологические особенности долготы гласных в английском и отсутствие ее эквивалентной функции в узбекском. Полученные результаты освещают фонологические различия между двумя языками и способствуют пониманию трудностей, с которыми сталкиваются узбекоговорящие при освоении английского произношения.

Ключевые слова: Долгота гласных, Фонология, Английский язык, Узбекский язык, Различение значений, Сравнительное языкознание, Фонетические особенности, Произношение

Kirish. Tilshunoslikda unli tovushlarning cho'ziqlik darajasi fonetik va fonologik tadqiqotlarning muhim obyektini hisoblanadi. Har bir til o'ziga xos unli tovushlar tizimiga ega bo'lib, ularning talaffuz xususiyatlari, jumladan, cho'ziqligi, tillararo farqlanishda muhim rol o'ynaydi. Unli tovushlarning cho'ziqligi, ya'ni ularning talaffuz vaqti, turli tillarda turlicha ahamiyat kasb etadi; ba'zi tillarda bu xususiyat so'z ma'nosini farqlashda hal qiluvchi rol o'ynasa, boshqalarida u faqat

fonetik variant yoki dialektal xususiyat sifatida namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida unli tovushlarning cho‘ziqligi fonologik jihatdan ahamiyatli bo‘lib, qisqa va cho‘ziq unlihar juftligi ko‘plab minimal juftliklarda so‘z ma’nosini o‘zgartirishga xizmat qiladi. Masalan, "ship" va "sheep" kabi so‘zlardagi unliharining cho‘ziqlik darajasi ularning semantik farqini belgilaydi. Bu holat ingliz tilining fonetik tizimining ajralmas qismi bo‘lib, so‘zlashuvchilar uchun aniq va tushunarli muloqotni ta’minlashda muhimdir. O‘zbek tilida esa unli tovushlarning cho‘ziqligi ingliz tilidagidek fonologik ahamiyatga ega emas. O‘zbek tili fonetik tizimida oltita asosiy unli fonema mavjud bo‘lib, ularning cho‘ziqligi odatda so‘z ma’nosini farqlashda ishtirok etmaydi. Garchi ba’zi dialektlarda yoki urg‘u ta’sirida unli tovushlarning cho‘ziqligi kuzatilishi mumkin bo‘lsa-da, bu holat adabiy til me’yorlarida fonologik maqomga ega emas. Bu holat o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun ingliz tilidagi unli cho‘ziqligini o‘zlashtirishda ma’lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqola ingliz va o‘zbek tillaridagi unli tovushlarning cho‘ziqlik darajasini qiyosiy tahlil qilishni, ularning har bir tildagi fonologik ahamiyatini va so‘z ma’nosini farqlashdagi rolini chuqur o‘rganishni maqsad qilgan. Tadqiqot, shuningdek, til o‘rganuvchilar uchun bu ikki tilning fonetik va fonologik xususiyatlarini tushunishning muhim ahamiyatini ta’kidlaydi, chunki bu farqlar so‘z ma’nosini o‘zgartirishi mumkin.

Asosiy qism

Ingliz tilidagi unli tovushlarning cho‘ziqlik darajasi tilning fonologik tizimida markaziy o‘rin tutadi va so‘z ma’nosini farqlashda muhim ahamiyatga ega. Bu tilning fonetik tuzilishi qisqa va cho‘ziq unlihar o‘rtasidagi aniq farqlanishga asoslangan bo‘lib, bu farqlar ko‘plab minimal juftliklarda kuzatiladi. Masalan, "sit" (o‘tirmoq) va "seat" (o‘rindiq), "fill" (to‘ldirmoq) va "feel" (his qilmoq), "pull" (tortmoq) va "pool" (hovuz) kabi so‘zlardagi unli tovushlarning cho‘ziqlik darajasi ularning ma’nosini butunlay o‘zgartiradi. Ushbu fonologik xususiyat ingliz tilida so‘zlashuvchilar uchun aniq va tushunarli muloqotni ta’minlashda hal qiluvchi rol

o‘ynaydi. Ingliz tilidagi cho‘ziq unlilar odatda qisqa unlilarga nisbatan ikki barobar uzunroq talaffuz etiladi va ko‘pincha tilning holati, lablarning shakli hamda bo‘g‘in ichidagi taranglik darajasi bilan bog‘liq bo‘ladi. Cho‘ziq unlilar ko‘pincha tarang (tense) bo‘lib, talaffuz paytida til mushaklari ko‘proq zo‘riqadi, qisqa unlilar esa bo‘shashgan (lax) bo‘ladi. Bu farqlar nafaqat akustik jihatdan, balki artikulyatsion jihatdan ham sezilarli bo‘lib, ingliz tilini o‘rganuvchilar uchun o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan asosiy fonetik ko‘nikmalardan biridir. Ingliz tilining fonetik tizimi murakkab bo‘lib, unda qisqa va cho‘ziq unlilar, diftonglar va intonatsiya naqshlari kayfiyat va urg‘uni ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Unli tovushlarning aniq talaffuzi so‘z ma‘nosiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi, bu esa ingliz tilining fonetik tuzilmasida unli fonemalarning muhimligini ta‘kidlaydi O‘zbek tilidagi unli tovushlar tizimi ingliz tilidagidan tubdan farq qiladi. Zamonaviy adabiy o‘zbek tilida oltita asosiy unli fonema mavjud: i, e, a, o, u, o‘. Bu unlilarning tasnifi bir necha mezonlarga asoslanadi Tilning gorizontal harakatiga ko‘ra, unlilar old qator (i, e, a) va orqa qator (o, u, o‘) unlilariga bo‘linadi. Tilning vertikal harakatiga ko‘ra esa yuqori (i, u), o‘rta (e, o‘) va quyi (a, o) unlilar farqlanadi. Lablarning ishtirokiga ko‘ra, unlilar lablangan (u, o‘, o) va lablanmagan (i, e, a) turlarga ajratiladi]. O‘zbek tilida unli tovushlarning cho‘ziqligi, ya‘ni ularning talaffuz davomiyligi, ingliz tilidagidek fonologik ahamiyatga ega emas. Boshqacha aytganda, unli tovushning cho‘ziq yoki qisqa talaffuz etilishi so‘zning ma‘nosini o‘zgartirmaydi. Garchi ba‘zi dialektlarda yoki urg‘u ta‘sirida unli tovushlarning cho‘ziqligi kuzatilishi mumkin bo‘lsa-da, bu holat adabiy til me‘yorlarida fonologik maqomga ega emas va minimal juftliklar hosil qilmaydi. Masalan, o‘zbek tilida "ot" so‘zi ham "horse" (hayvon) ham "throw" (fe‘l) ma‘nosini anglatadi, ammo bu ma‘no farqi unlining cho‘ziqligi bilan emas, balki kontekst yoki intonatsiya bilan belgilanadi. Bu holat o‘zbek tilining fonetik tizimining o‘ziga xos xususiyati bo‘lib, unli cho‘ziqligi fonetik variant sifatida mavjud bo‘lishi mumkin, ammo fonologik farqlovchi belgi emas. Ayrim turkiy tillarda, masalan, turkman tilida unli cho‘ziqligi ma‘no farqlashda faol

ishtirok etadi (masalan, "a:ch" – och, "ach" – ochmoq) ammo o‘zbek adabiy tilida bunday holat kuzatilmaydi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi unli cho‘ziqligining funksional farqlari ushbu ikki tilning fonologik tizimlaridagi asosiy tafovutlardan biridir. Ingliz tilida unli cho‘ziqligi fonologik jihatdan yuklangan bo‘lib, u so‘z ma‘nosini farqlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu degani, unli tovushning cho‘ziqlik darajasini o‘zgartirish so‘zning semantik mazmunini butunlay o‘zgartirishi mumkin. Bu xususiyat ingliz tilining fonetik tuzilmasining ajralmas qismi bo‘lib, tilning lug‘at boyligini va ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Ingliz tilida so‘zlashuvchilar uchun bu farqlar tabiiy bo‘lib, ular nutq jarayonida avtomatik ravishda qo‘llaniladi. Aksincha, o‘zbek tilida unli cho‘ziqligi fonologik yukga ega emas. O‘zbek tilida so‘z ma‘nosini farqlashda boshqa fonologik belgilar, masalan, undosh tovushlar, urg‘u o‘rni yoki kontekst muhim rol o‘ynaydi. Unli tovushlarning cho‘ziqligi ko‘proq fonetik hodisa bo‘lib, u nutq sur‘ati, urg‘u yoki dialektal xususiyatlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, ammo u so‘zning leksik ma‘nosini o‘zgartirmaydi. Bu funksional farqlar ikki til o‘rtasidagi fonologik tipologiyaning asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir. Ingliz tilida unli cho‘ziqligi minimal juftliklar orqali aniq namoyon bo‘lsa, o‘zbek tilida bunday juftliklar mavjud emas. Bu holat, shuningdek, har bir tilning o‘ziga xos fonetik xususiyatlarini va madaniy tabii so‘zlarning talaffuzini tushunishda muhimdir, chunki intonatsiya va urg‘u naqshlari kabi fonetik xususiyatlar turli tillarda turlicha ahamiyat kasb etadi. O‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun ingliz tilidagi unli cho‘ziqligini o‘zlashtirish jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Bu qiyinchiliklarning asosiy sababi ona tilining (o‘zbek tilining) fonologik tizimidagi unli cho‘ziqligining fonologik maqomga ega emasligidir. O‘zbek tilida so‘zlashuvchilar o‘z ona tillarida unli tovushlarning cho‘ziqligiga ma‘no farqlovchi belgi sifatida e‘tibor bermaganliklari sababli, ingliz tilini o‘rganishda ham bu xususiyatni anglash va uni to‘g‘ri qo‘llashda qiynaladilar. Ular ko‘pincha ingliz tilidagi cho‘ziq unli larni qisqa unli lilar kabi talaffuz qilishadi yoki aksincha, qisqa

unlilarni keragidan ortiq cho‘zib yuborishadi. Bu esa so‘zlarning noto‘g‘ri talaffuziga, natijada esa muloqotda tushunmovchiliklarga olib keladi. Masalan, "live" (yashamoq) va "leave" (ketmoq) so‘zlarini farqlay olmaslik, "bin" (quti) va "bean" (loviya) o‘rtasidagi farqni sezmaslik kabi holatlar tez-tez uchraydi. Bunday xatolar nafaqat fonetik jihatdan, balki semantik jihatdan ham jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin, chunki ular so‘zning ma’nosini butunlay o‘zgartiradi va muloqot samaradorligini pasaytiradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi unli fonemalarning talaffuz xususiyatlari va farqlarini chuqur o‘rganish, shuningdek, urg‘uning bu tovushlarga ta’sirini tushunish til o‘rganuvchilar uchun juda muhimdir

Ushbu muammolarni hal qilish va o‘zbek tilida so‘zlashuvchilarning ingliz tilidagi unli cho‘ziqligini samarali o‘zlashtirishlari uchun bir qator yechimlar va pedagogik yondashuvlar mavjud. Birinchidan, til o‘qitish jarayonida unli cho‘ziqligining fonologik ahamiyatini aniq va tushunarli tarzda tushuntirish zarur. O‘quvchilarga ingliz tilida unli cho‘ziqligining ma’no farqlovchi belgi ekanligi, ya’ni uning o‘zbek tilidagidan farqli o‘laroq, so‘z ma’nosini o‘zgartirishini misollar bilan ko‘rsatish lozim. Ikkinchidan, tinglab idrok etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish kerak. O‘quvchilarga qisqa va cho‘ziq unlilar ishtirokidagi minimal juftliklarni tinglash va ularni farqlash bo‘yicha muntazam mashqlar berilishi kerak. Bu mashqlar tovushlarning davomiyligini, shuningdek, ularning sifat farqlarini (masalan, taranglik/bo‘shashganlik) aniqlashga yordam beradi. Uchinchidan, talaffuz mashqlarini faol qo‘llash muhimdir. O‘quvchilar cho‘ziq va qisqa unlilarni to‘g‘ri talaffuz qilish uchun og‘zaki mashqlar, takrorlashlar va nutq amaliyotlari bilan shug‘ullanishlari kerak. Bu jarayonda fonetik transkripsiya (Xalqaro Fonetik Alfavit – IPA) belgilari va ularning talaffuzdagi ahamiyatini o‘rgatish ham samarali bo‘lishi mumkin. To‘rtinchidan, o‘qituvchilar o‘quvchilarning artikulyatsion apparatini to‘g‘ri shakllantirishga yordam berishlari lozim. Bu tilning holati, lablarning shakli va jag‘ning ochilish darajasi kabi artikulyatsion xususiyatlarga e’tibor qaratishni o‘z ichiga oladi.

Masalan, cho‘ziq "i:" tovushini talaffuz qilishda tilning old qismi yuqoriga ko‘tarilib, lablar yoyilgan holatda bo‘lishi, qisqa "i" tovushida esa til biroz pastroq va lablar bo‘shashgan bo‘lishi kerak. Beshinchidan, kontekstual mashqlar va real muloqot vaziyatlarida unli cho‘ziqligini qo‘llashga undash muhimdir. O‘quvchilar so‘zlarni izolyatsiyada emas, balki jumlar va matnlar ichida to‘g‘ri talaffuz qilishga o‘rganishlari kerak. Bu ularga ingliz tilidagi unli cho‘ziqligining nafaqat fonetik, balki pragmatik ahamiyatini ham tushunishga yordam beradi. Til o‘rganuvchilar uchun ingliz va o‘zbek tillarining fonetik va fonologik xususiyatlarini tushunishning muhim ahamiyatini ta’kidlash lozim, chunki bu farqlar so‘z ma’nosini o‘zgartirishi mumkin. Shuningdek, ingliz tilidagi intonatsiya va urg‘u naqshlari kabi fonetik xususiyatlar ham muloqotda muhim rol o‘ynaydi va ularni ham o‘zlashtirish zarur. Xulosa qilib aytganda, ingliz va o‘zbek tillaridagi unli tovushlarning cho‘ziqlik darajasi fonologik jihatdan sezilarli farqlarga ega. Ingliz tilida bu xususiyat so‘z ma’nosini farqlashda hal qiluvchi rol o‘ynasa, o‘zbek tilida u fonologik maqomga ega emas. Bu farqlar o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun ingliz tilini o‘rganishda ma’lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, ammo samarali pedagogik yondashuvlar va muntazam mashqlar orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin. Til o‘rganuvchilarning fonetik ongini oshirish, ularni unli cho‘ziqligining ma’no farqlovchi roli bilan tanishtirish va amaliy mashqlar orqali to‘g‘ri talaffuz ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Bu ikki tilning fonetik va fonologik xususiyatlarini chuqur tushunish, samarali tillararo muloqotni ta’minlash va til o‘rganish jarayonini yanada samarali qilish uchun zarurdir.

Xulosa. Ushbu tadqiqot ingliz va o‘zbek tillaridagi unli tovushlarning cho‘ziqlik darajasi fonologik jihatdan tubdan farq qilishini aniqladi. Ingliz tilida unli cho‘ziqligi so‘z ma’nosini farqlashda asosiy omil bo‘lsa, o‘zbek tilida bu xususiyat fonologik maqomga ega emas, balki fonetik variant sifatida namoyon bo‘ladi. Bu farq o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun ingliz tilini o‘zlashtirishda jiddiy qiyinchiliklar tug‘diradi. Mazkur muammolarni hal etish uchun fonetik ongni

oshirish, tinglash va talaffuz mashqlarini muntazam qo‘llash, shuningdek, artikulyatsion ko‘nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bu ikki tilning fonetik xususiyatlarini chuqur tushunish samarali tillararo muloqotni ta‘minlash uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

Davenport, M., & Hannahs, S. *Fonetika va Fonologiyaga Kirish*. London: Routledge, 2020.

Anderson, S. R. *Fonologik nazariya: Qisqacha kirish*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.

Munro, M. J., & Derwing, T. M. *Ikkinchi til talaffuzi*. Cambridge: Cambridge University Press, 2022.

Kim, H. "Koreys EFL o'rganuvchilari tomonidan ingliz unli tovushlari uzunligini idrok etish va talaffuz qilish." *Koreys Ingliz tili va lingvistikasi jurnali*, jild. 20, son. 2, 2020, betlar. 245-267.

Sonderegger, M., & Yu, A. C. L. "Ingliz tilida unli tovush uzunligining akustik korrelyatlari: Dialektlararo tadqiqot." *Til va Nutq*, vol. 63, no. 1, 2020, pp. 109-138.

Lee, J. Y., & Lee, S. "Ingliz unli tovush uzunligini koreys o'rganuvchilari tomonidan idrok etish: Prosodik kontekstning roli." *Ikkinchi Til Talaffuzi Jurnal*, vol. 7, no. 1, 2021, pp. 1-25.

Mielke, J., & Hume, E. "Fonologik kategoriyalar va akustik o'zgaruvchanlik: Unli tovush uzunligi holati." *Laboratoriya Fonologiyasi*, jild 11, son 1, 2020, betlar 1-30.

Chang, Y. Y., & Lin, Y. H. "Mandarin xitoylik o'rganuvchilar tomonidan ingliz tilidagi tarang/bo'shashgan unli tovushlarni idrok etishda unli tovush davomiyligining roli." *Ikkinchi til talaffuzi jurnali*, vol. 6, no. 2, 2020, pp. 202-225.